

Igor Grbić

Filozofski fakultet u Zagrebu
Anglistika i indologija

Pretvaranja mita

Mit je sve. Bez mita sve je ništa, najobičniji bezdan, šupljina, nebitak. Svako događanje, ljudsko ili neljudsko, izricanje je mita. Kultura, pak, njegovo je prodahnuto izricanje, rascvjetavanje njegovo: znanost je tehničko rascvjetavanje mita; filozofija, rascvjetavanje mita u misao; kroz umjetnost rascvjetava se mit kao ljepota; konačno, mistika je rascvjetavanje mita u praktični život. Bez mita svi su oni nepostojeći.¹

To ne znači, naravno, da cvjetovi moraju bezuvjetno i mirisati. Kao što mraz zaledi prašnike, kao što boleština može sa sredice otresti latice, ili vjetar čitav cvat oteti grani kroz koju jedino može dobiti sok od kojeg živi, ukratko, kao što se i u prirodu, svoj nagoni izraz, mit može rascvjetati pokošenim cvatom, tako se to dešava i u kulturi, tom prodahnutom njegovom izrazu. Pobačene cvatove znanosti zovemo zabludama; u filozofiji govorimo o neistinama (koje za razliku od istine trpe množinu); u umjetnosti riječ je o bezvrijednostima; u mistici o krivovjerjima (ne herezama, koje su naprosto »užeća«, »izbori«, »sklonosti«, pa uopće »mišljenja«, »načela« i »sljedbe« – »vjere«, dakle, neodređena kao krivo- ili pravo-). Svi ti pobačaji pri porađanju mita među ljude imaju svoj uzrok isključivo u samim ljudima. Naime, duh čovječiji koji se u potpunosti i bespoštedno, samozaboravno i neopozivo nije raskrillio pred snagom mita zadržat će dovoljno svoga (uvijek previše), dakle lažnog, da kroz takav filter jastva mit prokapne kao okužen i otrovan iscjedak. Mit nije ljudski, mit omogućuje čovjeka. Kao što valja razmaknuti rebrenice na prozorima i razgrnuti zastor želimo li da jutarnje sunce omogući sobi našeg tijela svoju svjetlost, valja nam i smotati svoje mreže i dušu uglačati u zrcalo, želimo li da mit omogući sobi našeg duha svoju svjetlost. Povratak mitu povratak je iskonu nas samih. Jasno je onda da je jedini uvjet povratka što manji nanos nas samih.

1 Mistika je pritom uvelike izuzetak s obzirom da ona razara kulturu pa utoliko i izlazi iz nje. Ono što kulturu razara odozdo, jer je bjednije, zove se barbarstvo. Odozgo, jer je nadilazi i prevladava, kulturu razara mistika. Unutar kulture ipak ostaje u onoj mjeri u kojoj kroz njen određeni izraz nalazi i vlastiti. Stoga su mistična iskustva posvuda istovjetna i govore o Istom, ali to čine različitim jezicima, svako u skladu s izrazom kulture u kojoj je doživljeno.

I opet, to ne znači da znanstvene zablude, filozofske neistine, umjetničke bezvrijednosti i mistička krivovjerja (sve odreda oksimoroni, kao da kažeš suhe vlage, ili site gladi) izlaze iz mita. Aksiom kojim smo započeli ovo hodočašće k mitu glasio je mit je sve. To je ono što ga sržno razlikuje od Bitka, jer za razliku od Bitka mit izražava i nebitak, ništa. O tom apokaliptičnom trenutku (ili genetičkom? na kraju se prva i posljednja knjiga ipak pokažu istima) rođenja mita iz Bitka valja nam čuti.

Bitno je kao prvo ukazati na to da su i pobačaji kulture jednako tako izrazi istih mitova koje izražavaju i otpuhani, polomljeni, raskidani cvjetovi pretproljetnih krošnji. Svakako, atomska bomba, ozonska rupa, koncentracioni logori, kao i uopće cijela kultura mikrovalnih pećnica, televizijskih ovisnika i fotografskih filmova koji se razvijaju u vodama rijeka iz kojih su naši još i živi preci pili (ne, doista, ne možeš zagaziti dvaput u istu rijeku), tumor je izrastao iz najtemeljitijeg nerazumijevanja mita u povijesti čovječanstva, ali mit objašnjava i njega – u mitu mjesta ima kako za zdravlje, tako i za bolesti. U mit su ugrađeni i dobro i zlo, i dan i noć, i toplo i hladno, muško i žensko, i to, a to je tako bitno, kao stvarni, prisutni, s kojima u trajanju treba računati – kao bića. Jedino su u mitu Jahve i Đavo živi, Višnu i desetoglavu Ravana, Svarožić i Bjesomar, Blakeovi Urizen i Ore, Gnjevno i blagohotno lice boga Šive, svi ti silni krugovi rajeva i paklova. Postoji mit o stvaranju svijeta, i zato mora postojati i onaj o njegovu uništenju; postoji mit o Prometeju, i o Jobu; ako postoji Božić, mora postojati i Uskrs. U Bitku njih nema. U Bitku svi su mrtvi. Jednota Bitka (točnije: Jednota – Bitak) pojma nema o njihovu dvojstvu, kamoli zakrvljenosti. O tome zna tek mit. Postoje mitovi, ne i Bitkovi. Kao što je svjetionik putokaz prema luci, ali nije luka, tako je i mit put prema Bitku, ne i Bitak sam. Kad bi Bitak govorio nekim jezikom, govorio bi mitom, u to nema ni najmanje sumnje. Ali Bitak ne zna nijedan jezik. Kroz mit Bitak tepa; kad bi govorio, Bitak bi lagao. Vjerovanje da Bitak kroz išta istinski govori, rječito i doslovno, da Ga se stoga može izjednačiti s pridjevcima kroz koje tek očituje Sebe i doziva druge koj ne znaju da su jedino On sam, prva je izgovorena laž u povijesti trajanja, uzrok svih drugih laži, i rečenih i onih drugih.

Mit je, dakle, prvi stupanj objave Bitka. Želi li filozofija, na primjer, biti zaskočena Bitkom, nema ni njoj no da stremiti mitu. Ako već vjerujemo da je (i) filozofija navrla iz mita, neophodno je onda (i) filozofiju ka izvoru preukorititi, kao što je grčka filozofija, ne tek deklarativno, već i organski, bila ucijepljena u mit, ili indijska, koja se mitovima utječe kao istinskim mitemima, pa tako dobiva već i neodmotane filozofeme. Tek u takvom duhovnom ozračju postaje samorazumljivo, i štoviše, samonametljivo, zašto Indija uopće ne razlikuje povijesnost povijesti od povijesnosti mita. Sve je itihasa, sve je povijest, doba jednog od najveličanstvenijih vladara otkad je svijeta, Aškoje, baš isto tako kao i doba kad je Šiva, progutavši otrov da spasi

čovječanstvo, postao Plavogrli. Ono u čemu razlike ipak ima jest tek razina na kojoj ćemo te povijesti iščitavati. Skromni će vjernik doista vjerovati da je u nekom luku vremenskog kotača svemir vidio razjapljeno Šivino žvalo u koje ponire tmasti otrov. No pronicljivo oko, svršetak čijeg živca ne uvire u mozak, nego u srce, providjet će svaku povijest kao objavu mita. Njemu je bjelodano da je povijest istinita jer pripovijeda o nečem onkraj svoje mitskosti shvaćene kao više ili manje zabavne priče. Njemu je jednostavno jasno da su ta dva kraja istovjetna i da zato nema zbiljske razlike između »ozbiljnog« razmatranja povijesti i »ozbiljnog« razmatranja mita.² Istina, povijest se zbila u vremenu, mit nije, ali, kad je to vrijeme bilo mjera istine? I ako se i razlikuju kožom, iste su im kosti – oboje je itihasa, iti-ha-asa – »tako je uistinu bilo! Što drugo želi reći i Tolstoj kad u predgovoru svojih Narodnih priča piše: »Mnogi ljudi i osobito djeca, čitajući pripovijest, gatku, legendu, basnu, najprije pitaju je li istina ono što se opisuje; i često, ako vide da se ono što se opisuje nije moglo desiti, govore: to je puka izmišljotina, to je neistina. Ljudi koji tako sude sude nepravdo. Istinu doznaje ne onaj koji doznaje samo ono što je bilo, što jest i što biva, već onaj koji doznaje što mora biti po volji Božjoj. Istinu će napisati ne onaj koji će samo opisati kako se je stvar dogodila, pa što je uradio ovaj, a što onaj čovjek; već onaj koji će pokazati što ljudi rade lijepo, tj. prema volji Božjoj, i što ružno, tj. protiv volje Božje.«

I u drevnoj Grčkoj većina je svakako bila duboko uvjerena da bi, kad bi samo bili dovoljno drski da se Olimpom stanu verati, pri vrhu nabasali na dveri božanskih domova. Ali prevladavanje takvog vjerovanja uključuje i prevladavanje Protagorine kratkovidnosti kad kaže da bi bogovi magari imali magareće uši.³ U eleuzinskim misterijima svakako nisu smatrali da je neki tminom zaviti bog podzemlja oteo u nekom povijesnom vremenu neku djevicu zaigranu sred nekakvog polja sunovrata. Novoplatoničari su sustavno radili na rascvjetavanju mita u filozofiju, pa Ovidijeve Metamorfoze iz uzbudljive čitanke prerastaju u Sveto pismo izabranih.

2 Iz takvog uvida nastala je historiozofija, oblik ljudskog mišljenja koji povijest ne prati kao uzročno-posljedični ili pak nasumični slijed događaja, ljudi i godina, što radi znanost koju i opet zovemo poviješću, već kroz sve njih raskrinkava objavu nepromjenjivih mitema na licu promjenjivosti vremena i prostora.

3 D(r)ugi su razlozi zbog kojih bogovi moraju biti upravo čovjekoliki, ali takva poniranja izlaze iz naših trenutnih okvira. Prisjetimo se tek da je upravo čovjek stvoren na sliku i priliku Božju i da je mitologija zapravo izvanjstenje psihologije, kako je to možda i najvelebnije izrazila takozvana Tibetanska knjiga mrtvih, u biti »Oslobođenje čuvenjem u međustanju (između smrti i ponovnog rođenja)«, što Bardo Thödol, oslobođeno naših tanatofobičnih klaustrofobija, zapravo znači.

Čista je tragedija, stoga, sudbina koju je kršćanska mitologija pretrpjela u svijetu koji sebe i dalje zove kršćanskim. Zaprepašćujuća nesposobnost da se mit prepozna kao mit dovela je do smiješnih, da nisu činjenična, otužnih, da nisu masovna, zapravo užasnih shvaćanja svake biblijske, a pogotovo novozavjetne riječi kao povijesti. Prezrivo se cerekajući nemoći itihase da se razluči na povijesti i mitologiju, kršćanska je ideologija superiornom nazadnošću napravila lapsus spiritus par excellence – trunog područja između povijesti i mita riješila se tako što je jednostavno cjelokupni mit zaledila u najdoslovniju povijest! Crkva se na svojih sedam koncila temeljito obračunala sa zadivljujućim mnoštvom najrazličitijih viđenja kršćanskoga mita, te sve »mistifikacije« Rođenja, Djetinjstva, Kušnje, Učiteljavanja, Muke, Uskrsnuća i Uzašašća koje su prvih stoljeća kršćanstva kolale Levantom proglasila krivovjerjima. Starostavne poruke koje su se prenosile s civilizacije na civilizaciju mijenjajući tek imena, nikad i njihove nositelje, pretvorile su se u jednokratni povijesni događaj u fizičkom vremenu i prostoru. Isus Krist više nije bio Adonis, nije bio Dioniz, nije bio Orfej, nije bio Oziris, nije bio Tamuz, nije bio ni Dumuzi. Mit je postao dogma, poezija historiografija, slap baruština, kugla krug. Oni koji su i kršćanski mit spasili kao mit bili su mistici, alkemičari, hermetičari, bratstva i lože – servi diaboli ukratko. Ta mitološka osakaćenost i prošupljenost u samom je temelju odgoja i obrazovanja koje, u teističkom ili ateističkom aranžmanu, primamo već stoljećima i svakako je bila odsutna i pri oblikovanju dezorijentirane, autistične civilizacije najlonskih pluća u kojoj smo se konačno zatekli.

Mit je međutim i na Zapadu bar u snošljivim razmjerima preživio kao javna, kolektivna pojava. Srednji vijek naslijedio je i prenio dalje veličanstvene predantičke predodžbe nebeskih sfera koje, svaka pod paskom vlastitog duhovnog bića, trepere savršenom glazbom. I dalje je tako na snazi hijerarhija bića povezanih u lanac s mineralima, biljkama i životinjama ispod, anđelima i Bogom iznad čovjeka; preklapanje čovjeka (sitnosvijeta), ljudskog društva (srednjosvijeta) i svemira (velesvijeta); stvorenina sazdana od četiri prapočela... Katkad otvoreno, katkad potajno, u umjetnička djela utkivaju se krhotine propalih mitema. Rasplamsava se to posebice za renesanse, kad se Apoloni i Afrodite na velika vrata staju razmazivati freskama, dramski junaci zaklinju se Jupiterom, ali, što je najbitnije, preporodom novoplatonizma koji staje hrupiti s izbjeglicama iz sad islamom preplavljenog Konstantinopolisa bujaju podzemni duhovni pokreti koji zabašurenim jezikom i simbolima krijumčare »neobične« prikaze i tumačenja kršćanskih »dorečenosti«.

Sa sedamnaestim stoljećem zapadni svijet konačno staje ulaziti u stanje demitologiziranosti. S Galileom i Kopernikom urušuje se ptolomejski mozaik svemira s čovjekom kao krunom stvaranja koji iz nepokretnog stredišta klizi pogledom preko savršenstva skladnog djela Božjeg što mu je povjereno na vladanje. Uskoro će Newton nedokučivu čaroliju prirode nastanjene

patuljcima i vilenjacima samljati u nekoliko najkonkretnijih formula koje se i dalje sasvim prodahnuto, međutim, mogu iščitavati i kao mitemi što opisuju sve i sva ($F=m \cdot a$ u sociologiji, ili psihologiji na primjer, ne vrijedi ništa manje nego u fizici), ali postaju argumentom za nepotrebnost svjetova onkraj oka i kože.⁴ Zapadni svijet kročio je u novo doba, ono znanosti, a da zapravo nikad nije pravo shvatio da je upravo ta znanost, upravo taj svijet takvom znanošću natopljen, nastavio njegovati ljudskoj vrsti prirodenu tradiciju temeljnih mitema, srozanih doduše i opustošenih, razvlaštenih i oskvrnutih, ali mitema koji su to ipak ostali, što se ilustrativno pokazalo i kad se kroz svoje bjesomučne industrijalizacije, elektrifikacije i nuklearizacije znanost iskristalizirala kao religija najnovijeg doba, kad su sterilne laboratorijske kute zabljesnule u oku, ogledalu čak i naše, razrušene duše, kao novi, no ne više i raskošni, svećenički talari i mantije. Postalo je jasno i kad su Hitler i Staljin, a da i nisu znali ili htjeli, krenuli u ostvarivanje najčistijeg mitema – Zlatnog doba.⁵

Mit ne može propasti. Mit ne može postati neaktualan. Pa i kad, kao u gornjim primjerima koji opisuju današnji trenutak (ne)razumijevanja mita, i nije uvijek očito da je i sada mit »temelj života, bezvremena shema, pobožna formula u koju život utječe onda kad iz nesvjesnog reproducira svoje crte«, kako ga naznačuje Thomas Mann. Mit treba samo raskrinkati i prepoznati. A beskonačna su pretvaranja mita, i nebrojene krabulje njegove. Kad s lizide

4 Možda ovdje ipak ne treba zaboraviti da je upravo u jednom Newtonovom kovčegu kasnije pronađena povećana hrpa okultističkih spisa.

5 Zgodno je ovdje zaviriti u Shawov predgovor svojoj drami Sveta Ivana: »Možda bi bilo bolje da dadem svojim protestantskim čitateljima do znanja kako je slavna dogma o papinoj nepogrešivosti bez daljnjeg najskromniji čin umišljenosti takve vrste na svijetu. U usporedbi s našim nepogrešivim demokracijama, nepogrešivim liječničkim savjetima, nepogrešivim astronomima, nepogrešivim sucima i nepogrešivim parlamentima, papa zapravo s koljenima u prašini priznaje svoju neukost pred prijestoljem Božjim i traži jedino da se u određenim povijesnim pitanjima o kojima nesumnjivo ima na raspolaganju više izvora no bilo tko drugi njegova odluka smatra konačnom.« I dalje: »Tvrdim da se pred devetnaestim stoljećem, a dvadesetim još i više, petnaesto može sakriti kad se radi o podložnosti divotama, čudesima, svecima, prorocima, čarobnjacima, čudovištima i svakovrsnim bajkama. Udio koji čudesa zauzimaju među smjesta prihvatljivim izjavama posljednjeg izdanja Encyclopaedie Britannice beskrajno je veći no u Bibliji. Srednjovjekovni doktori teologije koji se nisu usuđivali utanačiti koliko anđela može plesati na vrhu igle ostavljaju sasvim blijedu sliku što se romantične lakovjernosti tiče usporedimo li ih sa suvremenim fizičarima koji su u milijarditi djelić milimetra utanačili svaki pokret i položaj u plesu elektronâ.«

spadne jedan veo, ono što se ukaže novi je veo. Sumporna isparenja utrobe pakla nepomirljivima mirluhu rajskih vrtova smatra samo fanatizam crkvenog tamjana; u mitologiji, oni su dvije pletenice istog dimnog traka. Ocean s napitkom besmrtnosti u indijskoj itihasi bučkaju i bogovi i demoni, sure i asure. Razlika je ipak tek u jednom a.

Od prvog teleskopa prošla su gotovo četiri stoljeća, četiri stoljeća za kojih smo imali priliku višestruko se uvjeriti da s druge strane mjeseca, bar na fizičkoj ravni, ne lebde nikakve muzikalne sfere. Ali ako istinska alternativa i jest prepoznavanje takvih činjenica mitologije kao zbilja psihologije, naša pozitivistička znanost dosad je svakako na tome izuzetno nedostatno poradila. Od kakve je koristi bilo spoznati da Zemlja nije ploha s čijeg se ruba može strovaliti prvo na glavu kozmičke kornjače, slona, koga već, a onda i u veliki ponor, da nije nepokretno srce svemira koje plimama i osekama diše, vulkanskim erupcijama krvari, kad smo umjesto psihologizacije tako izazovnog raskošja ostali sami s tek moho-slojem negdje ispod nas, ekvatorom od četrdesetak tisuća kilometara oko nas, i tek tužnim Fechnerovim pitanjem u nama: »I zapitao sam se kako su ljudi mogli otići tako daleko od života da zemlju smatraju mrtvim tijelom.«

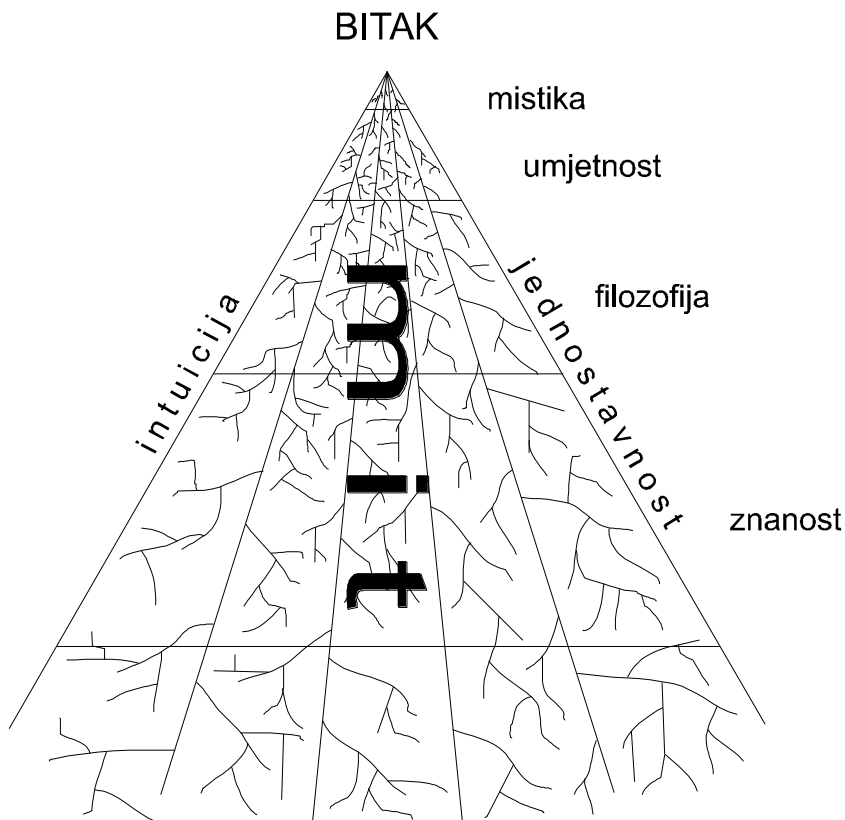
Na pragu novog dvotisućljetnog mjeseca Velike godine kad povijest ulazi u eru vodenjeka, na pomolu tog new agea kad su ravnice svjetskog duha posute kukoljem, zazlati se tu i tamo i pokoje okrupnjalo zrno koje već donosi obilata ploda. Sprema nam se doba, i već je ovdje, osvete mita, osvješćivanje mitema u nama, doba koje će biti u znaku Mannovog uvida da »je u životu ljudske vrste mitski oblik mišljenja doduše početan i primitivan, ali u životu pojedinca pozan i zreo.« Babice smo novog jezika koji se rađa među nama, jezika sazdanog po pravilima starostavne lunarne sintakse, kako je i opet Mann prekrasno zove, nasuprot jednodimenzionalnom i jednosmjernom razumskom prenemaganju u znaku bespoštudnog sunca. Ta sintaksa obogaćena je novim sintagmama, zaštitnim znacima osebujnih potreba i ukusa upravo ovog, našeg doba, što jedri mitološkim filozofijama, umjetnostima, znanostima, a koje se sve, namjerno ili pak zatečeno, utječu tradicionalnim čuvarima te sintakse na Zapadu: misticima, alkemičarima, pjesnicima s neobjavljenih indeksa zabranjenih knjiga.

U takvom ozračju filozofija više ne može biti moždano sondiranje onomoždanosti; filozofija (p)ostaje umjesto toga doista rascvjetavanje mita kroz misao, mudro-ljublje, dakle spekulacija ubodena u krv intuicije srca. (I starima Egipćanima i starim Indijcima središe misli je srce!) Znanost više ne može biti mjerkanje nekakvog tobožnjeg vanjskog svijeta (jedina znanost koja se želi baviti pravom nutrinom u užem smislu, dušom, u dušu uopće ni ne vjeruje). Poezija ne može više biti ova hrpetina žalobnih povlačenja samosažalnika duž tramvajskih tračnica prokletoga grada bez sadašnjosti i

bez budućnosti, samo s gomilom najgorče prošlosti. U novom ozračju cilj nove poezije jest (p)ostajanje mita rascvjetanog kroz ljepotu, što ne znači vratiti poeziju s tramvajskih tračnica u kozmičko jaje, koliko kozmičko jaje razmazati preko tih zarđalih tračnica što u našoj poeziji još uvijek nikamo ne vode.⁶

Jedna od posljedica novog ozračja bit će spontano raščišćenje mita i kao termina. On svakako više ni u najusputnijem, najneobazrivijem razgovoru neće moći značiti »izmišljena, napuhana, nedohvatna priča«, što će biti balast jednog starog, prohujalog doba u kojem su mit držali za nešto onkraj stvarnosti. Kroz ozbiljenje tog termina stat ćemo se, i opet spontano, vraćati zagubljenim značenjima toga sloga: mitu kao »kazivanju, priči o junačkoj i/ili davnoj prošlosti« (s novim potpitanjima tko je junak, i što je davna prošlost); mitu kao smislu koji je naposljetku na sebe primio i do danas sačuvao u majušnim krugovima posvećenika te prve obrazine Bitka; možda čak i mitu kao Bitku samom, sjetimo li se da ga Homer upotrebljava kao »govor«, »riječ«, »iskak«, kao ono, dakle, što se kasnije prenosi izrazom logos, tom najjezivijom izjavom starogrčkog duha; mitu bar kao »fabuli«, ako već ništa drugo, onako kako ga rabi Aristotel u Poetici. Slikovit prikaz šireg položaja i uloge mita u čovjekovoj kulturi izgledao bi u najsirovijim crtama otprilike ovako (slika na sljedećoj stranici):

6 Riječima peruanskog pjesnika Césara Valleja: »Etiketom nove poezije žele se okititi oni stihovi čiji leksik čine riječi kao što su 'kino, motor, konjska snaga, avion, radio, jazz-band, bežična telegrafija', i općenito sve riječi iz suvremenih znanosti i industrije, bez obzira je li takav rječnik uistinu primjeren novom senzibilitetu. Najvažnije su riječi. Ali ne treba zaboraviti da to nije ni nova, ni stara poezija, nikakva. Umjetnička građa što je pruža moderni život mora se stopiti i pretočiti u osjećajnost. Bežični telegraf, na primjer, nije predodređen samo za imenovanje 'bežičnog telegrafa'; on mora u nama probuditi nove drhtaje nerva, duboke osjetilne oštroidnosti, proširiti naše uvide i shvaćanja zgušnjavajući ljubav. [Tek će nas tada] obuzeti i obliti nemir, uzdrhtati dah života. To je ona istinska kultura koju daje napredak; to je njen jedini estetski smisao.«



Bilješka:

Jednostavnost je raspoznajno obilježje istine. Jedina zbiljska jednostavnost jest zapravo istina sama. Ali dio je čovjekovog prokletstva, ne, svekoliko je čovjekovo prokletstvo činjenica da čovjek tu jednostavnost može doseći jedino i samo kroz složenost. Bar je obično tako. Čovjek je najveličanstveniji transformator. On štošta može, ali ne može prepoznati jednostavnost, ne može otrpjeti jednostavnost, ne može jednostavnost biti. Svaka se jednostavnost u dodiru s čovjekom mora preobraziti, raspasti u gomilu teorija, filozofija, umjetnosti, religija, aksioma, zakona, simbolika i matematika, da bi konačno, jednom, u zagušljivom trenutku agonalne shrvanosti, ove ispunile svoje poslanstvo, iščeznule, a pred zažarenim i ispijenim ljudskim očima ukazao se preživjeli ostatak – jednostavnost. Da, kamen vodi kalvari-

jskim brdom, Brdom smisla, nipošto Sizifovim. (Nikakva utjeha ovdje nije Camusovo uviđanje da je zahvaljujući osviještenosti svoje muke Sizif nadišao i prezreo kako sam kamen tako i vlastiti usud. Sizifov kamen, kao i vrh brda, Sizifu su izvanjski i on ih može pobijediti svojom unutarnjošću. Vrh kalvarijskog brda, pak, i njegov kamen, vidljiviji kao križ, ogoljavanja jezika, čovjeku su nutarnji i on ih nema čime prevladati. Bez svoje nutrine on ne može dalje, k vrhu, svom ispunjenju i smrti.) Tako je tragično promatrati u čovjeku tu osuđenost da je svaku jednostavnost prisiljen prvo prevesti u složenost koja će kulminirati potpunom nerazumljivošću, eda bi je konačno potpuno razumio. Niti je jednostavnost isto što i razumljivost, barem u našem uvriježenom shvaćanju potonje, nego je jednostavnost blizina mitu, a samim time i Bitku, blizina ne mozgu, nego srcu, ne upojmljavanju, nego intuiciji. Ono najjednostavnije ujedno je tako i najnerazumljivije, jer je najneposrednije, preduhitruje RAZ-um-ijevanje, naš »prirodan« oblik spoznavanja. Imamo li sve to na umu, jasno je da jednostavnost napreduje usporedo s paradoksalnošću, jer pritom ona postupno odstaje od logike, točnije, logika se postupno ljušti s tijela jednostavnosti. Nešto je složeno ako je potrebno proći kroz razdoblje učenja da bi razumijevanje toga bilo moguće. Nešto je jednostavno ako prethodi učenju, kao voda, koja taži i ako ne znaš da je smjesa vodika i kisika, te se razotkriva ne kroz dohvaćanje nego trenutnu unutarnju objavu. Zato Hamvas i može za poeziju reći da je materinji jezik čovječanstva, jer materinji jezik lijepi se za nas, za razliku od ostalih koje moramo na sebe lijepiti sami. Udaljavanje od jednostavnosti na potezu mistika-znanost moguće je sasvim grubo sažeti kroz pojedinačne primjere:

Moje je mjesto da budem bez mjesta, moj trag da budem bez traga.

Rumi

Mi nismo drugo do li rima
Tvoga daha i imena.

A pjesma ta je bezimena.
Izvan duha. Dah u svima.

Vesna Krmpotić

Ontološki je dokaz savršenosti bolji, koliko je god prazan i neodređen, dakle neupotrebljiv, da na neizmjernome polju mogućega realiteta pronađe najveću sumu koja je prikladna za nas...

Kant

Oni poticaji koji primaju novu kateksu leže najbliže površini, dok su objektno-libidne genitalne težnje dublje potisnute, »prekrivene« slojevima pregenitalnih položaja.

Reich

Naravno, bilo bi lako ponuditi i drukčije primjere, recimo koji izvadak iz Joyceovog ubojitog, ali i opet mitološki sustavnog i dosljednog Finneganovog bdijenja kao predstavnika umjetnosti, kao i, s druge strane, svima čitljive istrške iz znanstvenih rasprava, koji su, ipak, sustavni dijelovi otuđenog, izobraženog jezika cjeline. Uostalom, što neki ljudski izraz ima potrebu iskivati posebnije stručne, ne intuitivne termine, to je na bezosnovičnom trokutu udaljavanja od Bitka niže. U glavnim, tipičnim crtama, stoga, proces usložnjavanja teče po ponuđenom obrascu.

Hijerarhijski odnosi s dijagrama nipošto nisu zamišljeni u okvirima relativnosti, gdje dobro znanstveno djelo može visoko nadmašiti loše umjetničko. Zamišljeni su kao ideje, u apsolutnom dakle smislu, gdje je biće umjetnosti takvo da nadmašuje biće znanosti. Znanost je, kao takva, najrazdrobljeniji, najekskluzivniji i najspecijaliziraniji izraz mita, za razliku od mistike kao najcjelovitijeg, najopćijeg i najneposrednijeg. Istinski život nije ništa drugo do li uzlaženje k Bitku kroz okomite postaje. Duhovna evolucija sastoji se, drugim riječima, od neprestanog nadilaženja nižeg izraza mita višim. Znanstvenik se bavi samo znanošću, dočim se mistik ne bavi ničim (tako barem očima s dna piramide izgleda), jer je u sebe utopio sve znanosti, filozofije i umjetnosti, te ih, pounutrenjem, prevladao. Tako se sva složena hramska obrednost urušava kao izlišna kad se obred stane odvijati u srcu mistika. Vanjski izraz kojim se kultura koristi i diči tek je simptom bolesti zbog koje čitavo stvaranje, postojanje i uništenje ne možemo proći iznutra, u sebi. Pjesme najvećih mistika, strahotna svjedočanstva posljednjih ponora duha, jedva mogu zadovoljiti podmistična estetska mjerila naše poezije. Pravo ima Huxley kada kaže da svecu remek-djelo i najveći kič vrijednosno izgledaju isto. On u njima vidi jedino zajedničku sliku onkraj slika. Znanost je najpotresnija onda kad stane prelaziti u filozofiju, kao što se dogodilo kad su s rođenjem kvantne fizike fizičari počeli pisati fizikalne knjige jedva razlučive od nadahnutih filozofskih. Filozofija je na vrhuncu uzleta kad se uzme pretakati u poeziju, kao što to čini Nietzscheov Zaratustra. Poezija je smrtniku nesnosna kad prsne kao mistika, kao Upanišade, na primjer, ta Schopenhauerova »utjeha za života i utjeha u smrti«. Jedini je mistik pripremljen za posljednji stupanj involucije: demitologizaciju mita, rastvaranje Božje igre u Igrača samog – Bitak. Bubrenjem intuicije uvijek se dodatno dokida potreba za nižim izrazima mita, jer probuđenost u višem stupnju sadrži ih u sebi samoj kao sublimirano. Tako znanost, na primjer, postaje potrebna tek kad filozofija nije dovoljno intenzivna, što će reći intuitivna, da preduhitri daljnje osipanje mita u još speciliziranije progonstvo Bitka s posebnim jezikom. Filozofija pak dovedena do vrhunca i neopaženo se nastavlja dalje kao umjetnost: na toj dodatno izoštrenoj razini intuicije vidi stvarnosti za koje se inače morala boriti rastresanjem kroz filozofske spekulacije, ili, još i dalje, znanstvenička motrenja. U stanju mistike, konačno, mitologija se u svojoj mnogostrukosti razrješuje, vitraj s kupole raspada se u tisuće krhotina i staklenih mrvica i preostaje jedino sunce, jedino koje se kroz staklo doimalo i plavim i crvenim i zelenim... i većim i manjim... i mnogim.⁷ Uopće, približavanjem Bitku, napredovanjem kroz mitološku

7 Onoga koji bi zamjerio što u svom tom kolopletu izraza nema religije moram upozoriti da kao nutarnja zbilja čovjekova, kao doživljaj dakle, osjećanje, ona je mistika – ona ne potpada pod mistiku, ona jest mistika! Kao iz-

piramidu bez osnove (jer beskonačne su vulgarizacije mita u svijetu-tržnici), ova se suzuje, silna raznorodnost i mnoštvenost mita svodi se na uvijek sve manji i manji broj kako se uvijek u novim mitovima prepoznaju tek inačice temeljnih, dok se na kraju dva jedina preživjela samostalna mita – gotovo nesvodiva mitema – ne poznaju kao dvije polovice zastora pred Svetinjom nad svetinjama koji se i sam mora rasparati u času rođenja Sina u mukloj tami našeg srca. Što je ljudski duh na nižem stupnju, to vidi veći broj mitova, stoga sve razvodnjenijih, bljeđih, nesposoban da ih svodi na uvijek više, stoga koncentriranije zajedničke nazivnike.⁸ Kao što se na crtežu može vidjeti, i mit je plodno tlo na kojem izrasta ono što isto tako zovemo kulturom, ovog puta čovjekovom, a, što smo bliži vrhu, to sljedeći izraz zauzima manje polje, zahvaća manju razvedenost Bitka jer mnoštvenost mitova privodi uvijek sve bliže jednom jedinom, predmitu – Bitku samom.

Bitku se ne može prići drukčije no kroz mit, njegovu prvu prevedenicu. Mit zato i jest lažan (traduttore traditore, kažu Talijani: prevoditelj zavoditelj), on ima množinu!, ali upravo zato mit i nije, za razliku od Bitka, samodostatan. Mit upućuje, dalje, na Bitak, te stoga smije biti istinit jedino kao simbol, ne kao doslovnost. On je splav bez koje se ne mogu svladati riječni brzaci i doseći druga obala, ali splav koja nam na toj drugoj obali biva apsolutno nepotrebnom. Mit je cvijet, ali ne i plod njegov. Jedina pčela čovjekova je intuicija, to čulo čulâ, snaga koja je sposobna i ima pravo diviti se svim ljepotama i sićušnog badema samo zato što je svjesna da pritom obožava njegovu slatku, nevidljivu, neproničnu nutrinu. Za koju je nužan kamen. Da, mitovi su ljuske bitka, i svako brkanje mita za Bitak, mjesečine za mjesec, kore za jezgru, razara poeziju doživljavanja, filozofiju dozrijevanja, znanost doskakanja. Kao što s druge strane mitovi nisu ni obične prostornovremenske okamine, svjedočanstva historiografije. Posljedice su neizrecivo pogubne, s obzirom da čitavo naše biće, i svijet kao njegovo izvanjštenje, počiva na mitovima i od mitova živi (u slučaju našeg bića, nutrine, radije govorimo o arhetipovima). Posljedica je ili potpuna ravnodušnost spram mita, u prvom slučaju, jer, tko da spozna Bitak?, ili pak, u drugom, potpuni nesporazum pri prihvatu mita, nesporazum zlogukog imena doslovnost. O doslovnosti je međutim na ovim stranicama već bilo

vanjska pak nezbilja čovjekova, kao ustanova dakle i namet, ona je teologija, mješavina filozofije i znanosti, teško i umjetnosti, pa je kao takvu nesamosvojnju valja potražiti u preljevim ostalih izraza.

8 Stotine se zvijezda vidi na nebu samo dok nema mjesečeva sjaja. Što se međutim nebeska posuda noći postojanije ispunja srebrnom ljevanicom, još i jedna, stotinjak zvijezda zgasne i utrne. To što i za uštapa ima vidljivih zvijezda simptom je izbivanja sunca, Bitka, kojega je i mjesečina, taj mit nad mitovima, ipak tek odraz.

riječi, a sažetak prepuštam Josephu Campbellu, toj neumornoj, iako pomalo hromoj pčeli mitskih prašnika, koji je, okončavši svoje životno djelo, tetralogiju Obrazine Božje, dopisao još i ovo: »I ne vidim nikakvog razloga zbog čega bi itko pretpostavljao da u budućnosti oni isti motivi koje smo već čuli neće odzvanjati i dalje – u novim odnosima, istina, ali svagda isti motivi. Svi su oni izloženi ovdje, u ovim svescima, i to s nizom ključeva što nude načine na koje ih razumni ljudi mogu upotrijebiti za razumne ciljeve – ili pjesnici za pjesničke – ili pak luđaci na bezumlje i propast.«

Sve je mit. Bez mita sve je ništa, najobičniji bezdan, šupljina i nebitak...